

22. Buchanan — Grey. St. Petersburg, January 7, 1914 // B. D. — Vol. X. — Part. I. — № 463. — P. 412–414.
23. Bunsen — Grey. Vienna, December 5, 1913 // B. D. — L., 1927–1951. — Vol. X. — Part. I. — № 404. — s. 359–360.
24. Contract between the Ottoman Government and Liman von Sanders, 27 November 1913 // The art of the possible: Documents on Great Power Diplomacy, 1814–1914. — New York, 1996. — P. 387.
25. Jagow — Wilhelm II. Berlin, den 23 November 1913 // G. P. — Berlin, 1922–1927. — B. 38. — № 15452. — Bemerkung Kaiser Wilhelms II. — s. 219.
26. The Great Powers and the End of the Ottoman Empire / Kent M. — London — Boston — Sydney : George Allen & Unwin, 1984.
27. Kokowtzow — Sasonow. St. Petersburg, den 30 November / 13 Dezember 1913 // Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis 1911–1914. — Berlin, 1924. — B. 3. — № 1169. — s. 419.
28. Kilic A. Turkey and the world / Kilic A. — Washington : Public Affairs Press, 1959.
29. Lucius — Auswärtige Amt. St. Petersburg, den 7 November 1913 // G. P. — Berlin, 1922–1927. — B. 38. — № 15445. — s. 206.
30. Lucius — Auswärtige Amt. St. Petersburg, den 11 November 1913 // G. P. — Berlin, 1922–1927. — B. 38. — № 15448. — s. 208–209.
31. Mann G. Deutsche Geschichte des neun zehnten und zwanzigsten Jahrhunderts / Mann G. — Frankfurt am Main, 1962.
32. Sasonow — Benkendorff. St. Petersburg, den 12/25 November 1913 // Graf Benkendorf Diplomatischer Schriftwechsel. — B. III. — № 980. — s. 207–208.
33. Treutler — Auswärtige Amt. Homburg, den 2 April 1913 // G. P. — Berlin, 1922–1927. — B. 38. — № 15436. — s. 195.
34. Zimmerman — Lucius. Berlin, den 8 November 1913 // G. P. — Berlin, 1922–1927. — B. 38. — № 15446. — s. 207.

Т. Б. Бикова

УДК: 94(477)«1918»

РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА ТАВРИДИ

В статті досліджується історія першої радянської республіки на Кримському півострові. На значному архівному матеріалі розглядаються причини виникнення в 1918 р. Радянської Соціалістичної Республіки Тавриди, підбито підсумки її існування.

Ключові слова: Крим, громадянська війна, більшовицька влада, національна політика.

В статье исследуется история первой советской республики на Крымском полуострове. На разнообразном архивном материале рассматривают-

ся причини виникнення в 1918 г. Советской Социалистической Республики Таврида, подводятся итоги ее существования.

Ключевые слова: Крым, гражданская война, большевистская власть, национальная политика.

In the article the question of creation in 1918 the first soviet republic on the Crimean peninsula is investigated. On the various archived material reasons of its origin and results of its existence are examined.

Keywords: Crimea, civil war, bolshevists and their policy on a peninsula.

Вивчати історію встановлення радянської влади в Криму в перші роки громадянської війни дуже важливо. Адже дослідження розбудови першої більшовицької республіки на півострові (Радянської Соціалістичної Республіки Тавриди) надає нам можливість наочно побачити, як саме більшовицька партія намагалася побудувати так звану «державу нового типу» на окремо взятому півострові.

Історію республіки Тавриди вивчали численні історики. Найбільший внесок зробили кримські вчені М. Бунегін, А. Бочагов, П. Надінський, В. Брошеван, брати О. та В. Зарубіні. Але багато сторінок історії півострова залишилося поза увагою науковців. Відповідно, мета нашої статті — розглянути причини виникнення Радянської Соціалістичної Республіки Тавриди та підвести підсумки її існування.

В ході боротьби за встановлення влади більшовики утворили в Криму два надзвичайних органи влади — Севастопольський та Сімферопольський ревкоми, за ініціативи яких 28–30 січня 1918 р. у Севастополі відбулася конференція рад робітничих та солдатських депутатів та військово-революційних комітетів Таврійської губ. Вже під час роботи конференцію було проголошено надзвичайним з'їздом рад робітничих, солдатських депутатів та військово-революційних комітетів Таврійської губ. Учасники з'їзду ухвалили рішення розпустити Раду народних представників і татарський Курултай як такі, що «не висловлюють волю кримського народу» та скасувати всі міські думи й земства, створивши замість них відповідні радянські органи влади [48, арк. 92]. У резолюції з'їзду спеціально наголошувалося на тому, що «губернський виконавчий комітет повинен працювати в контакт з Радою народних комісарів та Центральним виконавчим комітетом Української радянської республіки» [48, арк. 93]. Було прийнято рішення скликати 18 лютого 1918 р. з'їзд рад Таврійської губ. Зазначимо, однак, що внаслідок внутрішніх конфліктів серед представників керівних органів нової влади, з'їзд відбувся лише в березні 1918 р. [48, арк. 87; 1, с. 142].

3 березня 1918 р. радянська Росія підписала Брестський мир з країнами Четверного союзу. Згідно з договором Кримський півострів визнавався складовою РСФРР [37, с. 82], він також мав надалі залишатися поза військовими діями [1, с. 148]. Між тим, німецькі війська, в авангарді яких рухалися частини армії УНР, зайнявши територію України, вже в березні 1918 р. стали просуватись у бік Криму. В такій ситуації уряд Леніна визнав за доцільне виділити Крим поряд з Доном, Північним Кавказом зі складу РСФРР, проголосивши їх самостійними республіками, щоб включити в єдиний фронт оборони на Півдні країни [12, арк. 19].

Те, що радянська Росія підписала умови Брестського договору, викликало неоднозначну реакцію в Криму. Надзвичайно гостра дискусія навколо цього питання розгорнулася в середовищі кримських більшовиків: «ліві комуністи» разом з лівими есерами категорично не погоджувалися з підписанням «ганебного миру з німцями»; «праві» — навпаки, виступали палкими прихильниками підписання договору. Невдоволення частини кримських комуністів з приводу умов Брестського миру проявилось вже під час III губернської конференції РСДРП(б), що проводилася 2–5 березня 1918 р. в Сімферополі [38, с. 53]. Зокрема, надзвичайно різко проти договору висловилася євпаторійська делегація [1, с. 144]. Проте найзапекліші суперечки про Брестський мир відбулися під час I Установчого з'їзду рад робітничих, солдатських, селянських, наймитських і селищних депутатів, земельних і військово-революційних комітетів Таврійської губ., котрий відбувся 7–10 березня 1918 р. в Сімферополі.

На з'їзді були присутні близько 700 делегатів, зокрема 183 більшовики, 90 лівих есерів, по 120 делегатів від татар та селян, 29 позапартійних. Головою на з'їзді обрали Н. Пахомова (більшовик), секретарями — Д. Скрипника (більшовик) та Д. Марінова (лівий есер) [18, арк. 1]. Учасники з'їзду прослухали та обговорили звіт Таврійського ЦВК рад про роботу, доповіді про поточний момент, про земельне питання, звіти комісаріату продовольства, комісаріату фінансів, а також провели вибори до складу ЦВК [37, с. 78; 38, с. 54; 44, с. 77]. Питання про підписання урядом РСФРР Брестського миру та ставлення до цього місцевої політичної еліти було серед головних. Один з учасників з'їзду І. Фірдевс пізніше згадував: «На час скликання даного з'їзду рад це питання [про Брестський мир. — *Т. Б.*] стало перед нами у всій своїй конкретній формі, причому воно у нас постало не як дипломатичний документ — визнання чи невизнання, а як момент рятування Криму як території радянської <...>. Перед нами постало питання — в який спосіб зберегти Крим як територію за Московією у той час, коли ми були відділені Україною <...>» [28, арк. 14].

Як свідчить аналіз архівних документів та спогадів очевидців, обговорення «Брестської теми» проходило надзвичайно важко і тривало фактично протягом усієї роботи з'їзду. Наскільки діаметрально протилежними виявилися думки делегатів, можна побачити, зокрема, з виступів представника більшовицької фракції Ж. Міллера та фракції лівих есерів — В. Гоголошвілі. Перший, обстоюючи позицію уряду РСФРР, категорично наполягав: «РНК у своїй більшості складають більшовики, які є геніями, котрих світ ще не бачив, особливо Ленін і Троцький. Вони знають, що договір являє собою лише клаптик паперу, котрий не має для них жодного значення, але його підписання надасть нам можливість проіснувати у цей момент, організувати потрібні сили, яких тепер немає <...>» [15, арк. 9 зв. — 10]. Натомість В. Гоголошвілі категорично заперечував Міллеру. «Тепер ми знаємо, — заявив він, — що підписано ганебний мир, нам говорять, що це фіктивний підпис, але в такому світовому питанні фіктивних підписів бути не повинно, демократія не повинна так говорити. Ми партія соціалістів-революціонерів протестуємо проти того, щоб там стояв наш підпис <...>» [15, арк. 10–10 зв.].

Після запеклих суперечок 7 березня 1918 р. делегати з'їзду ухвалили резолюцію, яка, фактично, засуджувала те, що більшовицькі вожді підписали Брестський мир. «З'їзд рад робітничих, селянських та солдатських депутатів вважає, — зазначалося в документі, — що ганебний мир був нав'язаний німецькими хижакими та імперіалістами молодій радянській республіці, яка під тиском багнета була змушена його підписати <...>» [15, арк. 1 зв.].

8, 9 і 10 березня більшовицька частина делегатів з'їзду знову та знову поверталася до обговорення Брестського миру, добиваючись, щоб переглянули вже прийняту резолюцію. Так, виступаючи перед учасниками з'їзду 8 березня, більшовик Куль прямо заявив: «Я гадаю, що це невірна резолюція, і хоча ми й винесли таку резолюцію, я б вам пропонував її переглянути» [15, арк. 30]. Така пропозиція, ясна річ, викликала роздратування лівих есерів, які вустами В. Гоголошвілі наполягали на тому, що «<...> з'їзд уже висловив свою волю з цього питання» [15, арк. 29 зв.].

Врешті-решт, більшовики домоглися рішення про те, щоб фракції додатково обговорили болюче питання [15, арк. 30]. Внаслідок наполегливих «дипломатичних ігор» більшовиків було підготовлено ґрунт для зміни резолюції [37, с. 79]. Особливу роль у цьому відіграв І. Фірдевс — більшовик, татарин за етнічним походженням, який зумів переконати татарську частину делегатів голосувати 10 березня в потрібному для «правих» комуністів річищі. «Сили наші з лівими есерами були приблизно половина на половину, — згадував він пізніше, — або можливо 40%. Треба ска-

зати, що в кількості цих депутатів було з 700 осіб 120 татар. Нам вдалося цих 120 татар вирвати з рук лівих есерів. Це був великий куш, котрий дав перевагу в наш бік. У нас вийшло співвідношення сил на цьому з'їзді таке 550 на 150» [28, арк. 16].

10 березня голова з'їзду М. Пахомов запропонував внести в текст резолюції дві поправки, котрі кардинально змінювали зміст документа [15, арк. 31 зв.]. Виступив також І. Фірдевс, який повідомив про рішення татар голосувати разом з фракцією більшовиків [15, арк. 37]. Ясно, що внаслідок нового голосування пройшла нова редакція резолюції, котра схвалювала такий потрібний більшовикам Брестський мир [15, арк. 37 зв. — 38; 23, арк. 29].

Щодо подальшої роботи з'їзду, то особливо слід зупинитися на питаннях про вибори до ЦВК рад Таврійської губ. та прийняття резолюції про ставлення до Української Центральної Ради.

З'їзд ухвалив збільшити кількість членів ЦВК з 9 до 20 осіб, надавши 12 місць більшовикам, 8 — лівим есерам [23, арк. 29]. Відтак, до складу ЦВК рад Таврійської губ. було обрано від фракції більшовиків Н. Пахомова, Ж. Міллера, Фіногенова, Белоцерковця, Каца, Д. Скрипника, С. Новосельського, Я. Тарвацького, Ю. Гавена, І. Фірдевса, О. Коляденка, Констанцева; від фракції лівих есерів — Бикова, Марінова, І. Семьонова, Коробцова, Корсуна, С. Акімочкіна, Бурлаку, В. Гоголошвілі [15, арк. 31–31 зв.; 48, арк. 170–171]. Звернемо увагу на те, що, попри «правильне» голосування, жодного з депутатів від татар не обрали до ЦВК рад Таврійської губ. (І. Фірдевс, хоча й був етнічним татариним, на з'їзді виступав як представник партії більшовиків і обирався в загальному списку цієї партії). У цьому надзвичайно виразно виявилось тогочасне ставлення більшовиків до татарського національного руху і взагалі до перспектив вирішення національного питання в Криму. Сповідуючи концепцію світової революції, вони були переконані в її швидкій перемозі, а тому не приховували ставлення до національної проблеми як до другорядної. На вимогу одного з депутатів, представників від татар, усе ж надати їм місце в ЦВК голова з'їзду М. Пахомов відповів: «Якщо ви сприймаєте ідею, то ідіть до партії і тоді вас оберуть, якщо йти туди не бажаєте, то ми вам місця давати не будемо. Національним питанням місця бути не може. Тут усі рівні» [23, арк. 29]. Два татарина, яких потому включили до складу уряду — І. Фірдевс та його помічник С. Ідрісов — так само ввійшли туди як члени більшовицької партії, а не як представники національної меншини [24, арк. 28].

Взагалі, протягом першого періоду панування більшовиків на Кримському півострові нова влада практично нічого не робила для того, щоб

залучити на свій бік татарське населення. Всі офіційні тексти — накази, розпорядження та ін. більшовики видавали російською мовою, незрозумілою для більшості кримських татар. «Радянська влада у Криму з моменту її виникнення й до моменту загибелі під тиском німців, — визнавав пізніше один із учасників революційних подій у Криму більшовик В. Єлагін, — залишалася російською, розмовляла на чужій для татар мові. Кримські більшовики у 1918 році не змогли вирішити національного питання» [21, арк. 52; 9, с. 52]. Фактично про те саме писав у мемуарах І. Фірдевс: «Робота серед національних меншостей була майже зовсім відсутня. Більшовиків з національних меншостей було дуже мало: майже у всьому Криму був у всій організації лише один татарин, котрий пише ці рядки» [43, с. 58], «У 1918 р. окрім більшовиків, єдиною реальною силою, яка була організована та політично мала можливість групувати навколо себе, був національний рух татар <...>. Усі наші намагання протягом 1918 р. оволодіти цим національним рухом та спрямувати його в річище радянської влади не вдалися» [28, арк. 1].

Щодо резолюції з'їзду про ставлення до Центральної Ради, то вона констатувала: «Беручи до уваги, що нашою країною повинна бути Російська Федеративна Радянська республіка, ми заявляємо, що на всій території України повинна бути радянська влада, як така, що виражає волю народу, який працює, й таку владу ми разом з товаришами пролетарями українцями підтримуватимемо всілякими засобами, котрі маємо й жодної іншої влади ми не визнаємо й будемо змітати її з нашого чистого шляху, шляху до досягнення царства соціалізму» [48, арк. 174].

11 березня 1918 р. з Москви до Криму для «зміцнення» місцевої партійної організації [38, с. 56] прибула група нових працівників на чолі з А. Слуцьким, який до цього часу працював у Петроградському комітеті РКП(б) [44, с. 78–79]. Як виявилось, Слуцький належав до тих, хто переоцінював ефект підписання Брестського миру. Так, під час одного з делегатських зібрань чорноморців він цілком впевнено заявив: «Німці не можуть прийти до Криму, адже ми визнаємо Брестський договір; якщо завдяки якому-небудь непорозумінню вони все ж таки прийдуть сюди, то варто лише показати їм Брестський договір і вони відразу ж підуть геть» [17, арк. 122 зв. — 123].

Така позиція Слуцького викликала гостре невдоволення В. Леніна. У листі, надісланому 14 березня до надзвичайного комісара України С. Орджонікідзе, він писав: «Дуже прошу вас звернути серйозну увагу на Крим та Донецький басейн з метою створення єдиного бойового фронту проти наступу з Заходу. Переконайте кримських товаришів, що хід речей нав'язує їм оборону і вони повинні оборонятися незалежно від ратифіка-

ції мирного договору. Дайте їм зрозуміти, що становище Півночі суттєво відрізняється від становища Півдня та з огляду війни, фактичної війни німців з Україною, допомога Криму, який (Крим) німці можуть побіжно з'їсти, є не тільки актом сусідського обов'язку, але й вимогою самооборони та самозбереження. Можливо, що Слуцький не зрозумів усієї складності ситуації, що склалася, гне яку-небудь іншу спрощену лінію — тоді його треба осадити рішуче, пославшись на мене. Негайне <...> створення єдиного фронту оборони від Криму до Великої Росії, залучення у справу селян, рішуче і безумовне перелицювання наших частин, які знаходяться на Україні, на український лад — таке тепер завдання <...>. Втлумачте все це, товариш Серго, кримсько-донецьким товаришам та добийтеся створення єдиного фронту оборони» [35, с. 49–50].

15 березня 1918 р. у Катеринославі відбулася нарада представників радянської УНР, Донецько-Криворізької республіки та Криму [46, арк. 20] (останній репрезентували А. Слуцький та М. Хацько [44, с. 79; 37, с. 83]), учасники якої обговорили перспективи створення «єдиної лінії оборони» проти німецьких військ. Було визнано за доцільне вести відкриту війну проти Німеччини лише тими губерніями, котрі входять до складу радянської УНР. Іншим, зокрема й Криму, слід було неофіційно допомагати всіма засобами в цій війні, демонструючи водночас дотримання умов мирного договору, котрий РСФФР підписала з Німеччиною та Австро-Угорщиною [14, арк. 1; 48, арк. 187–188].

19 березня на засіданні ЦВК рад Таврійської губ. було прийнято декрет про оголошення території Таврійської губ. «у складі Сімферопольського, Феодосійського, Ялтинського, Євпаторійського, Мелітопольського, Бердянського, Перекопського та Дніпровського повітів Таврійською республікою рад робітничих, солдатських та селянських депутатів» [2, с. 225]. Як бачимо, кримські більшовики включили до складу проголошеної республіки низку територій, які в той час уже було визнано складовими «незалежною» Української радянської республіки. Це, ясна річ, викликало рішучий протест харківського уряду [1, с. 148], а також невдоволення самої Москви, яка справедливо побоювалася, що німці можуть використати значений факт для активізації дій у напрямі поглинення Криму. Тому РНК РСФФР довелося «виправляти» помилку кримських більшовиків, розтлумачуючи їм, які території все ж можна віднести до Республіки Тавриди, а які — ні. Для цього знову було скликано засідання ЦВК рад Таврійської губ. Крім того, до Москви для отримання інструкцій від В. Леніна надіслали С. Новосельського та О. Коляденка [38, с. 57].

21 березня відбулося засідання Таврійського губерньського ЦВК рад робітничих, солдатських та селянських депутатів. У порядку денному стоя-

ло шість питань: 1) коротка доповідь делегації з Москви; 2) конструкція влади в радянській Республіці Тавриди; 3) чергові завдання; 4) про ради п'ятьох; 5) про з'їзд Донської республіки; 6) про розподіл обов'язків ЦВК з призначення тих, хто не увійшов до Ради народних комісарів [22, арк. 143; 48, арк. 187].

Першим виступив А. Слуцький, який розповів про конференцію в Катеринославі та рішення, прийняті під час її роботи. Потім слово взяв С. Новосельський, котрий повідомив, що «Раднарком РСФРР, завдяки наступу на Україну та виникненню бойових дій між українськими радянськими військами та гайдамаками запропонував для збереження Кримського та Чорноморського флотів, оголосити в Криму автономну республіку, яка буде входити до складу РСФРР», сподіваючись на те, що «Німеччина, яка має договір з РСФРР, не окупєє Крим, якщо він не буде входити до складу України» [23, арк. 29 зв. — 30]. Доповідач також додав, що Москва налягала на створенні республіки лише в межах «нейтральної зони», тобто, включаючи Крим від Перекопа — «становлячи таким чином складову частину РСФРР» [14; Арк. 1; 48, арк. 188–189]. Після тривалого обговорення члени ЦВК рад прийняли рішення проголосити Республіку Тавриди у пропорованих Москвою кордонах [23, арк. 30].

Наступним питанням було обрання членів уряду нової республіки. Вимагаючи для свого представника посаду секретаря з військових справ і не добившись цього, ліві есери спочатку взагалі відмовилися брати участь у голосуванні, проте надалі все ж погодилися з наданням їм посад комісара землеробства (очолив С. Акімочкін), юстиції (В. Гоголошвілі), шляхів сполучення (С. Коробцов), піклування (Бурлак, помічник С. Куль) [48, арк. 192]. Інші портфелі розподілили між собою більшовики: на посаду комісара закордонних справ з підвідділом національних справ було обрано І. Фірдевса, комісаром праці став Ф. Шіханович, комісаром з військових справ Ф. Куль, внутрішніх справ — С. Новосельський і т. д. [48, арк. 191]. Принагідно зазначимо, що більшовики залишили за собою всі найважливіші «командні висоти» та силові відомства, а «довірені» лівим есерам посади фактично були другорядними і не давали реальної можливості впливати на формування політики.

Наступного дня ЦВК рад Таврійської губ. оприлюднив декрет про проголошення території Кримського півострова в складі Сімферопольського, Феодосійського, Ялтинського, Євпаторійського, Перекопського повітів радянською соціалістичною Республікою Тавриди [23, арк. 24 зв.]. Кількома днями пізніше (24–25 березня) став також відомим остаточний склад народних комісарів республіки. Тепер РНК Республіки Тавриди мав такий склад: голова РНК — А. Слуцький (більшовик), народний комісар внут-

рішніх справ — С. Новосельський (більшовик), народний комісар закордонних та національних справ — І. Фірдевс (більшовик), народний комісар землеробства — С. Акімочкін (лівий есер), народний комісар фінансів — О. Коляденко (більшовик), народний комісар шляхів сполучення — С. Коробцов (лівий есер), народний комісар праці — Ф. Шіханович (більшовик), народний комісар просвіти — Є. Петренко (партійність невідома), народний комісар піклування — Бурлак (лівий есер), народний комісар охорони здоров'я — Кац (більшовик), народний комісар юстиції — В. Гоголошвілі (лівий есер), народний комісар пошт та телеграфів — Урбановський (партійність невідома), народний комісар з продовольства — А. Столяр (лівий есер), воєнно-морський комісаріат очолювали Ю. Гавен та М. Пожаров (обидва — більшовики). Секретарем РНК було призначено Д. Скрипника (лівий есер), а керівниками справ — Фірсова та Н. Вікторова (партійність невідома) [40, с. 12].

22 березня радянський уряд Республіки Тавриди надіслав телеграми, в яких повідомляв уряди Росії, Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини, США про те, що «Рада народних комісарів радянської Республіки Тавриди приймає та вважає для себе обов'язковими умови мирного договору, укладеного урядами Центральних імперій та РНК РСФРР» [10, арк. 146; 48, арк. 194; 2, с. 228–229]. 4 квітня 1918 р. до Раднаркому Республіки Тавриди з Москви надійшло повідомлення, в якому зазначалося, що Раднарком РСФРР офіційно визнає існування Кримської республіки як самостійної федеративної радянської республіки [47, арк. 9–10].

Отож, запропонований В. Леніним проект організації республіки в Криму для включення її в єдиний фронт оборони півдня, здавалося б, поволі реалізовувався на практиці.

Тим часом виникли нові, неочікувані для РНК РСФРР, ускладнення, цього разу пов'язані з «незручними для Москви» пропозиціями «лівих комуністів» у складі українського радянського уряду (В. Затонський, Г. Пятаков, А. Бубнов та ін.) створити так звану Південну федерацію з включенням до неї всіх радянських республік, організованих більшовиками на півдні, а саме: радянської УНР, Донської республіки, Одеської радянської республіки, Донецько-Криворізької республіки, Миколаївської соціалістичної трудової комуни, Кубанської республіки, а також Кримської республіки [51, с. 27].

Те, що ідею нової Південної федерації досить жваво обговорювали серед частини керівників радянської УНР, добре видно з текстів переговорів прямим дротом на початку квітня 1918 р. між В. Затонським, М. Скрипником і Й. Сталінім. Вивчаючи записи цих переговорів, можна побачити, що в плани «лівих комуністів» входило створити на всьому Пів-

дні єдине об'єднання, яке вирішувало б питання, пов'язані з загальною військовою діяльністю, народним господарством, «планомірною евакуацією» (тобто вивезенням з цих земель до РСФСР всього, що можна було вивезти). За думкою авторів цієї ідеї, у Південній федерації мала також бути єдина грошова система [46, арк. 1–14].

Ідея створення зазначеної федерації, безумовно, не вписувалася в стратегічний план Москви, адже її реалізація знову-таки створювала привід для активніших воєнних дій з боку потужної німецької військової машини, а отже, загрожувала Росії втратою нових територій. Не дивно, що пропозиція «лівих комуністів» нашттовхнулася на жорсткий опір Москви. 5 квітня 1918 р. у розмові прямим дротом з представниками української сторони Й. Сталін категорично заявив: «Жодного військового союзу південних республік і жодних їх загальних грошей не повинно бути й не буде <...>. Достатньо грали в уряд та республіку, мабуть досить, час кинути ГРУ <...>» [47, арк. 4].

9 квітня 1918 р. у Москві відбулося засідання Раднаркому РСФРР, на якому прийняли рішення заснувати тимчасовий Надзвичайний комісаріат Південного району на чолі з С. Орджонікідзе. Останньому, відповідно до ухваленого декрету, належало «організувати під своїм головуванням тимчасовий Надзвичайний Комісаріат Південного району, котрий об'єднає діяльність Криму, Донської Області, Терської Області, Чорноморської губернії, Чорноморського флоту та всього північного Кавказу до Баку». Сформульована основна мета новоствореного комісаріату — неухильне проведення директив центральної радянської влади — свідчила про бажання Москви самостійно контролювати політику в Криму та про її недовіру до «місцевих товаришів», діяльність яких (зокрема в контексті висунування ідеї Південної федерації) виявилася аж занадто самостійною [50, арк. 6–7].

Слід зазначити, що, хоча Москва й виправила «помилку кримських товаришів», виключивши зі складу Республіки Тавриди спірні українські території, це рішення частина кримського керівництва на практиці так і не прийняла. По суті, й після проголошення Республіки Тавриди в межах лише Криму ЦВК рад та РНК і далі керували північними повітами колишньої Таврійської губ., про що недвозначно свідчать документи. Так, уже 28 березня А. Слуцький надіслав до всіх місцевих ревкомів телеграму, в якій категорично наголошувалося: «Декрет про кордони... вважати таким, що відмінено» [17, арк. 25]. 6 квітня 1918 р. до всіх місцевих органів влади було надіслано директиву, в якій зазначалося: «Хоча за декретом Мелітопольській, Дніпровській і Бердянській повіти не увійшли до меж Республіки Тавриди, але у зв'язку з виявленими ними побажаннями і їх природнім зв'язком з іншими територіями Криму, во-

ни фактично входять до складу соціалістичної Республіки Тавриди» [13, арк. 102–103; 50, арк. 6–7; 7, с. 45].

11 квітня 1918 р. РНК Республіки Тавриди на засіданні спеціально розглянув це питання й ухвалив рішення: «1) жодного відокремлення повітів не визнаємо і вважаємо, що всі повіти складають єдине ціле Республіки Тавриди; 2) мобілізувати вільні агітаційні сили й направити їх для роз'яснення політичного становища та необхідності евакуації хлібних продуктів; 3) допомагати всіма засобами в міру можливостей цим повітам» [52, арк. 23; 7, с. 45].

Стосовно допомоги, котру обіцяв уряд Республіки Тавриди трьом материковим повітам, то, окрім власної партійної літератури та партійних активістів, які мали навчати місцеві кадри, що саме та як треба робити, нічого більше Північній Тавриді надано не було. Натомість у викачуванні хліба з зазначених повітів кримські керівники не пасли задніх. Згідно з оцінками деяких дослідників, з 1 березня до кінця квітня 1918 р. з Дніпропетровського, Бердянського та Мелітопольського повітів до Росії було вивезено 6 млн. пуд. хліба [7, с. 73]. Втім, хліб більшовики вивозили не тільки з Північної Тавриди, але й з півострівного Криму. Згідно з даними Ю. Гавена, з середини січня до середини квітня 1918 р. з Криму до Москви та Петрограда вивезли не менше, ніж 3,5 млн. пудів [6, с. 14; 30, с. 87]. Але дослідник Л. Гарчева наводить цифру в 5 млн. пудів [8, с. 20; 30, с. 87].

Одразу після захоплення Криму більшовики розпочали будувати нову систему влади. Для цього до Москви на ім'я голови Раднаркому В. Леніна було надіслано телеграму за підписом комісара внутрішніх справ Таврійського губернського комітету РСДРП(б), в якій, між іншим, висловлювалося прохання надіслати до Сімферополя «<...> всі законодавчі акти, котрі були накреслені РНК щодо устрою всіх галузей влади на місцях як керуючий матеріал для устрою влади в Таврійській губернії» [48, арк. 115].

Через те, що серед місцевих мешканців майже не були поширені ідеї більшовизму, переможці постійно відчували «кадровий голод». Тому вони регулярно просили в центрального уряду допомоги людьми, партійною та агітаційною літературою, грошима. Так, 29 лютого 1918 р. до московського ЦВК на ім'я О. Стасової від «товариша голови Севастопольської ради депутатів О. Алексакіса» надійшла телеграма, в якій він просив «<...> надсилайте якнайбільше керівних працівників, а також літературу» [45, арк. 22].

Після створення Республіки Тавриди всі ревкоми (як паралельну владу) було скасовано. В усіх повітах та волостях колишньої Таврійської губ. діяли ради народних депутатів, але їх вплив поширювався виключно на

російськомовне населення. А для кримських татар чи німців нова влада була чужою та незрозумілою.

Одночасно з цим під репресії нової влади підпали й усі ті органи влади, що існували на півострові, в яких нові володарі не мали більшості, — як старі, так і відносно нові. Так, іще 17 січня 1918 р. військово-революційний комітет м. Сімферополя видав декрет (за підписом Ж. Міллера), згідно з яким татарський Курултай та Рада Народних Представників оголошувалися розпущеними [48, арк. 29]. Було розпущено численні партії Криму (від кадетів до Міллі-Фірка), закрито їхні газети та ін. [1, с. 150].

З перших днів володарювання більшовики розпочали боротися за «чистоту» революційних органів нової влади — рад депутатів. Для цього до всіх рад півострова було надіслано наказ за підписом Ж. Міллера, згідно з яким «всі ради, а також всі земельні та військово-революційні комітети, склад котрих був обраний до 13 січня 1918 р., повинні бути в найкоротший термін переобрані, тільки в цьому випадку вони мають право представництва на з'їзді рад в Таврійській губернії» [11, арк. 107; 49, арк. 32]. Цей наказ виконувався протягом усього володарювання більшовиків. Так, наприклад, за пропозицією більшовицької фракції Сімферопольська рада наприкінці березня 1918 р. ухвалила позбавити права представництва в ній усі організації, котрі не визнавали радянську владу: меншовиків, правих есерів, Бунд, спілку службовців губернського земства, губернської продовольчої управи та ін. [7, с. 90].

Ліквідували більшовики й органи колишньої влади. Так, 21 січня Сімферопольська рада оголосила міську думу «анахронізмом» та розпустила її. Алупкінська рада також у січні 1918 р. оголосила, що вона вважає «можливим і навіть корисним скасувати все міське самоврядування як орган, який гальмує роботу ради». Декретом від 25 лютого Сімферопольський військово-революційний комітет скасував повітове земське зібрання та управу як такі, котрі «заважають на шляху широких соціальних реформ для устрою нового соціалістичного життя міста». Таким чином, до кінця березня 1918 р. всі органи земського самоврядування припинили існування [33, с. 60].

Боротьба з небільшовицькими партіями призвела до того, що, наприклад, серед архівних матеріалів та відомостей щодо діяльності різних партій у Криму партія кадетів з січня 1918 р. більше не простежується. Така доля спіткала й праве крило всіх соціалістичних партій півострова. За свідченням одного з учасників революційних подій у Сімферополі більшовика Виговського, в середині січня більшість представників інших партій та «<...> організацій у в'язницю посадили <...>. Ми багатьох розстріляли, їх та їхні організації розгромили» [25, арк. 6; 33, с. 60]. Згідно з повідом-

леннями в місцевій пресі, багато партій та громадських організацій після встановлення влади більшовиків були дуже пригнобленими [33, с. 60].

Після того як більшовики захопили владу в Криму, вони одразу ж розпочали там жорстоку розправу над політичними супротивниками з інших політичних партій та тими мешканцями півострова, хто або мав «буржуазне» походження, або не належав до прибічників їхньої партії. Спочатку терор був «класово-стихийним», але протягом першої половини 1918 р. набув організованих, «революційно-доцільних» форм. Сполохи червоного терору тривали в Криму з другої половини грудня 1917 до першої половини лютого 1918 рр., але події 21–24 лютого вийшли за рамки всього, що було раніше. В ці дні чорноморські матроси прийняли рішення «негайно» розправитися з «власниками й антирадянськими змовниками». Так, член Севастопольської ради більшовик Рябоконт відверто заявив: «Усю буржуазію треба розстріляти. Зараз ми перебуваємо при владі, тому вбиваємо. Яка це революція, коли не різати буржуазію» [33, с. 61–62]. Такі настрої панували й серед матросів корабля «Борец за свободу», які ухвалили рішення «випустити усю буржуазію» [31, 28 лютого]. Слова севастопольських більшовиків не розійшлися зі справами.

Про те, наскільки дешево коштувало в ті дні життя людини, дуже промовисто свідчить стаття Максима Горького, датована березнем 1918 р. В ній він, між іншим, зазначав, що у Феодосії місцеві солдати знайшли нове джерело збільшення своїх прибутків — рабовласництво: «спостерігалися випадки <...>, коли навіть людьми торгують: привезли з Кавказу туркені, вірменок, курдів і продають їх по 25 руб. за штуку» [4, с. 402].

Хвиля терору прокотилася й по інших містах. За словами генерала П. Врангеля, який тоді мешкав у Криму, розстріли (хоч і не такі масові, як у Севастополі) мали місце й у Ялті [5, с. 84–91]. В ніч на 24 лютого 1918 р. загін севастопольських червоногвардійців під командуванням члена обласного військово-революційного штабу та виконкому Севастопольської ради С. Шмакова вчинив погром у Сімферополі та розстріляв 170 офіцерів, яких зарахували до «світової буржуазії» [3, с. 126]. Невдовзі терор там став масовим і був спрямований не тільки проти «класово ворожого елементу», але й проти недавніх союзників: розстріляти слід було всіх есерів та меншовиків [37, с. 77]. Згідно з архівними даними, 21–24 лютого, під час цієї першої хвилі червоного терору, лише в Севастополі загинуло 600 осіб [19, арк. 42]. Цілком можливо, що цю цифру занижено й кількість убитих значно більша.

Розгул терору та анархії різко загострив політичне протистояння між прибічниками та супротивниками більшовицької влади. Вже в січні дії нової влади почали викликати невдоволення серед мешканців півострова, на-

віть тих, хто раніше був зовсім байдужим до політичних змін. Так, після огляду деяких міст Таврійської губ. інший представник центру А. Канакі у доповідній записці констатував, що в січні «в народі можна побачити незадоволення, товариші [більшовики. — Т. Б.] зловживають владою, не дотримуються декретів, роблять самочинні обшуки. Це активізує дію злочинних елементів, які нерідко використовують марку більшовиків» [16, арк. 68; 33, с. 62]. Серед багатьох інших аспектів Канакі відзначав, що серед кримських татар простежується «сплеск сепаратистських настроїв, адже вони чекають підтримки від Туреччини» [16, арк. 68; 33, с. 62].

Протягом лютого невдоволення політикою більшовиків зростало, але вже значно швидше. 2 березня завершив роботу II Загальночорноморський з'їзд, рішення якого свідчили про новий розподіл політичних сил у регіоні, котрі змінилися на фоні невдоволення населення більшовицькою диктатурою. Постанови цього з'їзду визначалися крайньою суперечливістю, адже в цей час склалася рівновага між партіями протилежних поглядів. Делегати проголосували за підтримку та захист більшовицької влади, але разом з тим проти підписання Брестського миру. В складі переобраного ЦКЧФ посилилися позиції незгодних з перемир'ям. Головою Центрофлоту було обрано лівого есера С. Кноруса, а замість більшовика В. Роменця комісаром Чорноморського флоту став лівий есер В. Спіро, ініціатор створеного 7 березня Південного комітету захисту соціалістичної революції. Як бачимо, більшовики залишилися поза керівництвом Чорноморського флоту.

Центрофлот, як повідомлялося в місцевій пресі, опинився у важкій політичній ситуації й «кидався з боку в бік», не знаючи, кому належатиме Чорноморський флот: радянській Росії, УНР чи Радянській Україні, від яких до Криму надходили різні накази та розпорядження. Для з'ясування цього питання ЦКЧФ неодноразово надсилав телеграми в морські відомства. Але думка матросів Чорноморського флоту була майже одноставною: вони вважали флот належним Російській Радянській Федерації та намагалися в будь-який спосіб зберегти його недоторканим. 23 березня Центрофлот прийняв резолюцію, в якій підкреслював прихильність Чорноморського флоту радянській владі та належність його «всій Російській Федеративній Республіці Рад у складі Великої Росії, України, Таврії, Кавказу та всіх інших частин» [34, с. 27]. При цьому Центрофлот залишав за собою право на самостійні дії, а право вирішувати долю флоту передавав лише «вільному конгресу республік федерації рад» [39, с. 71; 34, с. 27].

Наприкінці березня соціально-політичні умови в Криму стали дуже напруженими у зв'язку з просуванням австро-німецьких та гайдамацьких загонів по Україні. До 20 березня майже без бою вони зайняли Одесу, Ми-

колаїв та Херсон. Причиною цього була не лише слабка підготовка більшовиків до оборони, але й негативне ставлення населення до їхньої влади. Така сама картина спостерігалася й у Криму, де більшовицьке керівництво нерішуче готувалося захищати півострів.

Боездатність флоту в цей час була дуже низькою. Масова демобілізація, недостатність палива, дезорганізація, яку внесли до лав особового складу політичні та національні партії, розгул анархізму послабили флот як бойову одиницю. Навіть німецьке командування в офіційному повідомленні до Києва зазначало: «Положення, що склалося в Чорноморському флоті, вказує на безвладдя, котре тут панує» [34, с. 28; 29, 4 мая]. Те саме спостерігалось й у Криму, де до оборони півострова ставилися вкрай нерішуче. Коли ж, нарешті, уряд розпочав підготовку до оборони перешийка, то було оголошено про швидке скликання бійців до лав Червоної Армії. Але найняття війська виявилось безуспішним. Деякі загони (наприклад, євпаторійський) повністю вийшли з підпорядкування рад та відмовлялися йти на фронт. У зв'язку з цим 28 березня ЦВК Республіки Тавриди вимагав від її Раднаркому «всією силою довіри та підтримки трудящих, які створили радянську владу, придушувати будь-яку спробу перетворити соціалістичну армію у зброю проти радянської влади» [33, с. 67]. До збройних сил почали включати загони чорної гвардії анархістів, які визнавали необхідність у захисті республіки. Було оголошено мобілізацію буржуазії, яку надсилали на будівництво укріплень Перекопського перешийка.

Під час руху німецьких військ до Севастополя тут склалося нове протистояння: матроси підтримали заклик лівих комуністів та лівих есерів оголосити загальну мобілізацію та захищати флот і місто, а робітники й цивільне населення, яке приєдналося до правого крила, не бажали безглузлого кровопролиття та погоджувалися здати місто без бою, а флот вивести. Меншовики та праві есери звернулися в листівці до трудящих з проханням «відмовитися від соціалізації, комунізації та інших дурниць» і скликали озброєних робітників на багатолюдний мітинг [34, с. 30].

Після того як з'ясувалося, що, незважаючи на існування Республіки Тавриди, німецькі війська наближаються до півострова, її керівники почали проводити наради та зібрання, на яких розглядали багато поточних питань, котрі ми сміливо можемо об'єднати в одне-єдине запитання: «Що нам робити?».

У квітні лави супротивників більшовицького режиму і далі зростали. Наприклад, дуже показове одночасне існування в місті двох рад: нового скликання (з перевагою поміркованих соціалістичних партій) та старого (з перевагою більшовиків), котрі більшовики відмовлялися розпускати. Так у місті складалося двовладдя. Так було в Сімферополі, де знову запрацю-

вала міська управа, та в Севастополі, коли, за словами учасника тих подій, «<...> за новою радою йде більша частина робітників та населення, а за старим — більша частина флоту» [20, арк. 68; 33, с. 64].

Більшовики вже були не в змозі запобігти відродженню колишніх органів влади. Так, 15 квітня об'єднане засідання Євпаторійської міської думи та повітового земського зібрання скасувало «всі земельні декрети про створення комуністичних та робітничих артілей» та відродило й залишило в дії законодавчі акти про землю, котрі існували до більшовицького перевороту в жовтні 1917 р. Тим самим рішенням у повіті відновлювалися всі колишні заклади та органи влади. А власникам поверталися всі підприємства, майно та кошти, які більшовики вилучили шляхом конфіскацій та примусової контрибуції [17, арк. 164–165; 33, с. 64].

Тим часом лави супротивників більшовицького режиму все зростали. Кореспондент центральної газети народних соціалістів у Криму (псевдо — «Тавричанин») писав, що севастопольські робітники повернули в бік антибільшовизму, що на виборах до районних рад знову перемагають меншовики та праві есери, йде активна агітація за переобрання ліворадикальних рад [34, с. 29; 36, 11 апреля]. Вибори до Севастопольської ради дали перевагу поміркованим соціалістам, але більшовики відмовилися розпустити свою раду. В місті склалося двовладдя, точніше — безвладдя, адже жодна з рад не була в змозі зосередити владу в одних руках.

12 квітня Центрофлот зазначав, що «за новою радою йде більша частина робітників та населення, а за старою більша частина флоту». ЦКЧФ виступив у цьому протистоянні в ролі арбітра, й висловився за «ліквідацію зіткнення між двома частинами демократії», оголосив у місті воєнний стан. Центрофлот у ці дні, керуючись «здоровим глуздом та відмовившись від радикальних дій», намагався не допустити ескалації громадянської війни. Він дав розпорядження судовим комітетам не відпускати на берег жодного озброєного моряка. Того ж дня він телеграфував на кораблі: «Кривава війна, котра може розпочатися між матросами та робітниками, може призвести до загибелі всього Севастополя та всього флоту, через це кожний вільний громадянин, який зараз йде зі зброєю в руках на політичну боротьбу, повинен знати про величезну відповідальність, котра лежить на ньому». В цьому зверненні ЦКЧФ, спираючись на свій гіркий досвід, підкреслював, що він є органом «лише технічним» і не бажає брати участі в політичній конфронтації [34, с. 29].

Поступово політичне протиборство переросло у збройний конфлікт. Першими в нього втрутилися загони червоної гвардії, які зробили спробу заарештувати членів нової ради. Квітнева конференція завершилася розпуском як більшовицької, так і помірковано-соціалістичної рад, а владу на пе-

ріод до нових виборів у раду було передано ЦКЧФ. 19 квітня, коли супротивник уже оволодів Перекопським перешийком та почав окупацію Криму, було сформовано раду, в якій переважали безпартійні, інші депутати представляли помірковано-соціалістичні партії. Ліворадикальні партії зашишилися в мізерній кількості [34, с. 29].

Слід сказати, що ще 5 березня на об'єднаному засіданні делегатів II Загальночорноморського з'їзду, Центрофлоту, Севастопольської ради, Головного заводського комітету порту, політичних партій було прийнято рішення організувати захист соціалістичної революції на Півдні країни, бо «згода на мир з німецьким урядом є згода з німецькою буржуазією» [16, арк. 157]. Проте присутні на засіданні члени меншовицької партії цілком справедливо підкреслювали, що «ми [севастопольці. — Т. Б.] захищатися не зможемо, Червона армія — це бандити, а не армія» [34, с. 26].

Найбільш промовистим було делегатське зібрання представників берегових та судових частин майстерень Севастополя 17 квітня 1918 р. Під час доповідей та дебатів присутні висловлювали оцінки того, що саме відбувалося на півострові. Так, наприклад, член Центрофлоту Єрмолін сказав: «...Стосовно того розвалу, котрий панує в Червоній армії. Зараз окопи в Перекопі риють 85 китайців, адже Червона армія цієї роботи не визнає, а робітники зі своїх промислів вимагають по 15 крб. за добу та щоб бути на всьому готовому, а грошей у нас немає. Червона Армія у позиційній війні буде нестійкою» [17, арк. 121–121 зв.].

Ті самі слова говорили й наступні оратори, як то: член Центрофлоту С. Кнорус, голова верховного військово-революційного штабу М. Пожаров та багато інших. Голова Раднаркому Республіки Тавриди А. Слуцький пішов іще далі й закінчив виступ іще відвертіше: «Наша армія розклася ще раніше та не в змозі боротися <...>. Кидатися у війну ми не можемо, адже Червона армія перетворилася на банду мародерів» [17, арк. 122 зв. — 123].

Розмови про те, що Червона Армія в Криму зовсім розклася та ні на що не здатна, були абсолютно правдиві. Так, Ю. Гавен, розповідаючи дещо пізніше про те, яким був стан справ на півострові навесні 1918 р., згадував про чорноморський загін Шмакова, розташований у Сімферополі, який, удаючись до «експропріацій буржуазії» протягом 5–6 тижнів зовсім розклався та став небезпечною загрозою вже й самому Таврійському ЦВК [41, с. 12–14]. Про загін Шмакова писав пізніше в спогадах і Ж. Міллер: «Безлад розпочався тоді, коли прибув загін Шмакова. Він був в такому стані, що він фактично нікому не підпорядковувався. Цей загін самостійної заселився в Європейський готель та займався пияцтвом, а у нас не було сили навести там порядок, бо він був сильніший за нас і ми бу-

ли вимушені апелювати до Севастополя. Цей загін й робив безлад: самочинні обшуки, самочинні розстріли» [27, арк. 58–59].

Вже названий Г. Коломін в цілому був згоден з цією думкою: «Ми знаємо, що почасти армія розклаталася, почасти до неї примазалися бандити, але істинно радянські робітники борються з цим лихом». Представник ВЦВК також констатував, що, як і до інших рад краю, до Севастопольської потрапили люди, які скомпрометували її, а більшовицька партія «була позбавлена можливості боротися з цим» [34, с. 26].

Інший інспектор К. Чічеров також повідомляв до ЦК більшовицької партії, що Червона армія Республіки не готова до активних збройних дій. Він вказував також на брак здібних командирів: «Особи, які стояли на відповідальних посадах або не відповідали своєму призначенню, або просто пролізли темними шляхами, займаючись темними справами, інтригами, грабунками та іншим» [34, с. 28]. Відомий свідок тих подій, ялтинський журналіст Аполлон Набатов надрукував у газеті «Ялтинський Голос» низку матеріалів, у яких показав справжнє обличчя кримських більшовиків. Наведемо кілька фактів з його численних свідчень, надрукованих у книзі братів Зарубіних: «Настала ера “декретного соціалізму”. Почалося спустошення кишень і майна, зайняття квартир та готелів різними шахраями. Пішли обшуки, побори та вимагання у населення, майже поголовно <...>. Ялта невдовзі була оголошена соціалістичною комуною, і, можна було очікувати, що настане соціалістичний рай. Але цей рай виявився страшнішим за пекло <...>. Благами комуни користувалися лише більшовики, всі ж інші оголошувалися “буржуями”. Грабунок виконувався або в прямій формі, або у вигляді контрибуцій <...>. Готель “Джаліта” був перетворений на постійний двір для всіх бродяг радянської влади. Туди приходив будь-який непотріб, займав кімнати і мешкав. Та якщо б тільки мешкав і користувався цим благом! Ні, все руйнувалося, знищувалося, забруднювалося до невпізнання» [30, с. 98–99].

Тим часом війська німецького уряду та Центральної Ради займали Крим. В середині квітня 1918 р. вони були вже біля Перекопа, 18 квітня оволоділи ним та вирушили вглиб півострова. 19 квітня вони оволоділи Джанкою, 22 квітня — Євпаторією та Сімферополем. Вже до закінчення квітня об'єднані німецько-українські війська повністю зайняли півострів.

Те, що разом з німцями йшли українські війська (а в деякі міста навіть спочатку входили тільки українські війська, випереджаючи німецькі), призводило до того, що багато міст здавалися взагалі майже без бою. Адже, якщо частина робітників того чи іншого населеного пункту була згодна захищати місто, то інші рішуче відмовлялися виступати проти гайдамаків. Висновок про позитивне ставлення місцевого населення до військ Цен-

тральної Ради можна зробити ще й з того, що 24 квітня севастопольський осередок Центральної Ради — Севастопольська Рада — направив до Сімферопольської губернської ради делегацію у складі 64 чоловік, яка «репрезентувала всі верстви севастопольського населення» (серед цих осіб були й представники більшовицької партії). Ця делегація заявила, що Севастополь буде здано українським військам без бою, й що вже на багатьох кораблях піднято українські прапори [26, арк. 29].

Коли німецькі війська взяли Перекопський перешийок та пішли вглиб півострова, серед керівного складу Республіки Тавриди почалося щось дивне. Так, 19 квітня, після того як до Сімферополя надійшло повідомлення про взяття Джанкою, в столиці зчинилася величезна паніка як серед представників влади, так і серед населення. Ось деякі факти, які допоможуть зрозуміти, що саме відбувалося в урядових колах під час останніх днів існування Республіки Тавриди. 20 квітня командир Червоної гвардії Палтус утік у невідомому напрямку, й виконавчий комітет ради запропонував прийняти командування над нею Васильєву. Коли той прийшов до казарм, то замість 800 чоловік, записаних на папері (які отримували «за службу» чималу винагороду), знайшлося всього 50 «сп'янілих злочинців». Побачивши таке, Васильєв рішуче відмовився від цієї посади. Водночас бойова охорона ЦВК Республіки Тавриди (складалася з 35 червоногвардійців) заблокувала членів виконкому в помешканні, де розміщувався ЦВК, та стала вимагати в них додатково негайно виплатити кожному охоронцю по 1 тис. крб. Щойно вони одержали суму, котру вимагали, відразу ж поїхали на вантажівці в бік Феодосії, залишивши своїх керівників взагалі без захисту [33, с. 68–69].

Дивлячись на все це, частина членів ЦВК також утекла на схід, до Новоросійська. Більшовицька працівниця Рахіль пізніше згадувала, що, коли вона прийшла до Раднаркому, то нікого там не знайшла: «В Петроградському ж готелі, де мешкали всі відповідальні працівники, панував повний хаос. Ані про делегацію, а ні про будь-які переговори не могло бути й мови. Навпаки, всі корзини були взяті, валізи пакувалися, панувала розгубленість, йшла заготівля паспортів, машини стояли під парами, — все говорило про те, що стан надзвичайно серйозний» [42, с. 129].

Повністю розгублені залишки уряду Республіки Тавриди також прийняли рішення тікати. Дослідник В. Возгрін слушно підкреслив: «Зазначимо, що в цей момент Крим ще не був під окупацією, вона лише готувалася, й “полум’яні революціонери” могли хоча б підготувати сили підпільного або партизанського опору, що траплялося в Криму не раз. Замість цього група переляканих цивільних діячів кинулася на трьох переповнених автомобілях до Ялти» [4, с. 406].

Виникає запитання: чому члени уряду радянської Республіки Тавриди втекли до Ялти, щоб звідти добиратися до Новоросійська, а не поїхали до Севастополя, звідкіля, здавалося б, було значно легше евакуюватися? Виявляється, вони мали реальні підстави побоюватися за своє життя. З'явившись у Севастополі, де серед населення перемагали антибільшовицькі настрої, вони опинилися б у небезпеці. Пізніше, згадуючи події того часу, І. Фірдевс писав: «Чому ми не поїхали до Севастополя? По-перше, тому, що не було довіри до севастопольських робітників, бо ліві есери до останнього моменту були на їх чолі і користувалися авторитетом; по-друге, через відомі розбіжності, котрі існували між Сімферополем та Севастополем» [28, арк. 24]. Так само твердив і Ж. Міллер: «Слабкістю парторганізації першої радянської влади в Криму були смутні чвари з-за першості, з-за керівної ролі Сімферопольської і Севастопольської організації. Севастопольська організація дуже неохоче приймала першість Сімферопольської організації. Ці чвари, зрозуміло, мали дуже серйозні наслідки для нашої збройної сили в Севастополі» [27, арк. 34–35].

В Ялті члени уряду з'ясували, що міноносець по них прийшов до Алушти і 22 квітня поїхали туди. Дорогою всі вони нашттовхнулися на військово формування кримських татар, які повстали проти більшовиків. 24 квітня татари розстріляли всіх членів уряду Республіки Тавриди, які потрапили до їхніх рук [44, с. 87–88; 1, с. 163–164].

1 травня 1918 р. німецькі війська завершили окупацію Криму. Раднарком РСФРР намагався протестувати, для чого Г. Чичерін надіслав німецькому урядові ноту, в якій, між іншим, зазначалося: «Вторгнення до Криму є істотним порушенням Брестського миру, адже є вторгненням до меж радянської республіки» [37, с. 91]. У відповідь на цю ноту німецький дипломатичний представник граф Мірбах 3 травня заявив: «Імператорський уряд змушений, з огляду на напади флоту з Севастополя проти Херсона й Миколаєва, продвинути туди війська й зайняти Севастополь. Що ж стосується політичної державної організації, то імператорський уряд дасть повну силу праву націй на самовизначення, проголошеного російським урядом, і передбачає, що питання про Крим, який до цього часу належав Таврійській губернії, буде предметом російсько-українських переговорів» [32, с. 20]. У тексті цієї ноти було багато лукавства. Але як тут не згадати ті засоби, за допомогою яких радянська Росія впроваджувала до життя «право націй на самовизначення». Німецька окупація Криму була точнісінько такою: з фальшивою фразеологією та імперською сутністю, як і ультиматум уряду радянської Росії до уряду УНР, походи російських військ на чолі з В. Антоновим-Овсієнком та всіма іншими червоними командирами на територію України. Отже, один «імперіалістичний хижак» сперечався за здобич з іншим.

Таким чином, наприкінці квітня — на початку травня 1918 р. радянська соціалістична Республіка Таврида припинила існування. Не підлягає сумніву, що вона впровадила б до життя ще багато інших заходів, але на це у неї просто не вистачило часу.

1. Борьба большевиков за власть Советов в Крыму. — Симферополь, 1957. — 296 с.
2. Борьба за Советскую власть в Крыму. Сборник документов и материалов. — В 2-х т. — Симферополь, 1957. — Т. 1. Март 1917 г. — Апрель 1918 г. — Симферополь, 1957. — 319 с.
3. Бунегин М. Ф. Революция и гражданская война в Крыму. 1917–1920 / Бунегин М. Ф. — Симферополь, 1927. — 336 с.
4. Возгрин В. Е. Исторические судьбы крымских татар / Возгрин В. Е. — М., 1992. — 446 с.
5. Врангель П. Н. Воспоминания. Южный фронт (ноябрь 1916 г. — ноябрь 1920 г.) / Врангель П. Н. — М., 1994. — Ч. 1. — 294 с.
6. Гавен Ю. Конструирование временного ЦИКа / Ю. Гавен // Советов В. Расстрел Советского правительства Крымской республики Тавриды : Сборник к пятнадцатилетию со дня расстрела. 24/IV.1918 г. — 24/IV.1933 г. / В. Советов, М. Атлас. — Симферополь : Государственное издательство Крымской АССР, 1933. — 144 с.
7. Гарчев П. И. Республіка Тавриды / Гарчев П. И., Кононенко Л. П., Максименко М. М. — К. : Наукова думка, 1990. — 127 с.
8. Гарчева Л. П. Создание Советской Социалистической Республики Тавриды / Гарчева Л. П. — Днепропетровск, 1981.
9. Елагин В. Националистические иллюзии крымских татар в период социалистической революции (1917–1918 гг.) / В. Елагин // Забвению не подлежит... (Из истории крымскотатарской государственности в Крыму). — Казань : Татарское книжное издательство, 1992. — С. 74–105.
10. Державний архів Автономної Республіки Крим (Далі — ДААРК). — Ф.-Р. 2238. — Оп. 1. — Спр. 1.
11. ДААРК. — Спр. 4.
12. Там само. — Спр. 8.
13. Там само. — Спр. 26.
14. Там само. — Ф.-Р. 2240. — Оп. 1. — Спр. 7.
15. Там само. — Ф.-П. 1. — Оп. 1. — Спр. 48.
16. Там само. — Ф.-П. 150. — Оп. 1. — Спр. 44.
17. Там само. — Спр. 45.
18. Там само. — Спр. 48.
19. Там само. — Спр. 84.
20. Там само. — Спр. 88.
21. Там само. — Спр. 109.
22. Там само. — Спр. 112.
23. Там само. — Спр. 118.
24. Там само. — Спр. 132.
25. Там само. — Спр. 264.
26. Там само. — Спр. 282.

27. Там само. — Спр. 551.
28. Там само. — Спр. 776.
29. «Дело народа» (Петроград). — 1918. — 4 мая.
30. Зарубин А. Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму / А. Г. Зарубин, В. Г. Зарубин. — Симферополь : Таврика, 1997. — 352 с.
31. Известия Севастопольского Совета. — 1918. — 28 февраля.
32. Копиленко О. Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу / Копиленко О. Л. — К. : Таксон, 2002. — 342 с.
33. Королёв В. И. Таврическая губерния в революциях 1917 года. (Политические партии и власть) / Королёв В. И. — Симферополь : Таврия, 1993. — 86 с.
34. Королёв В. И. Черноморская трагедия (Черноморский флот в политическом водовороте 1917–1918 гг.) / Королёв В. И. — Симферополь : Таврия, 1994. — 37 с.
35. Ленін В. Повне зібрання творів / Ленін В. — Т. 50.
36. «Народное слово» (Петроград). — 1918. — 11 апреля.
37. Надинский П. Н. Очерки по истории Крыма / Надинский П. Н. — Ч. 2. — Симферополь : Крымиздат, 1957. — 303 с.
38. Очерки истории Крымской областной партийной организации. — Симферополь : Таврика, 1981. — 374 с.
39. Сирченко И. Выполняя приказ В. И. Ленина... (Потопление Черноморского флота в 1918 г.) / Сирченко И. — М. : Мысль, 1979. — 277 с.
40. Совет народных комиссаров Советской Социалистической Республики Тавриды // Известия Крымского республиканского краеведческого музея. — 1995. — № 11.
41. Советов В. Расстрел Советского правительства Крымской республики Тавриды. — Сборник к пятнадцатилетию со дня расстрела. 24/IV.1918 г. — 24/IV.1933 г. / В. Советов, М. Атлас. — Симферополь : Государственное издательство Крымской АССР, 1933. — 144 с.
42. Рахиль Л. Слава павшим в борьбе за дело рабочего класса / Л. Рахиль // Революция в Крыму. — Симферополь, 1923. — № 2.
43. Фирдевс И. Первый период советской власти в Крыму / И. Фирдевс // Революция в Крыму. — Симферополь, 1923. — № 2. — С. 57–68.
44. Хроника революционных событий в Крыму. 1917–1920 гг. — Симферополь, 1969. — 190 с.
45. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 57. — Оп. 2. — Спр. 161.
46. Там само. — Спр. 170.
47. Там само. — Спр. 189.
48. Там само. — Спр. 207.
49. Там само. — Спр. 208.
50. Там само. — Спр. 210.
51. Чумак В. Україна і Крим: феномен на межі державності / Чумак В. — К., 1995. — 88 с.
52. ДААРК. — Ф.-Р. 2240. — Оп. 1. — Спр. 8.